

TERMINOLOGIK LEKSIKANI O'QITISHDA INTERFERENSIYA HODISASI VA YECHIMLAR

Madraximov Tuliboy Abdukarimovich

O'zbekiston davlat jahon tillari universteti dotsenti, f.f.n

Tilshunoslikning Lingvodidaktika sohasida muhim ilmiy-amaliy muammolardan biri interferensiya hodisasi hisoblanib, tilshunos J. Jalolov fikricha Interferensiya psixolingvistikada transpozitsiya/fatsilitatsiya tushunchasi bilan fikran bog'lanadi, lingvometodikada esa bu termin qiyinchilik va xato tushunchalari bilan assotsiativ aloqaga kiradi. Terminologik leksikani o'qitishda interferensiya hodisasi haqida o'qituvchi o'quvchi(talaba)larga tushuncha bersa maqsadga muvofiq bo'ladi. Ma'lumki, Interferensiyani odam fiziologiyasi fanida qabul qilingan irradiatsiya qonuni (I.P. Pavlov) hodisasi bilan izohlash imkoniyati ham mavjud. Chet tillarni o'rganishda ona tili ko'nikmalari ta'sirining birinchi shakli transferensiya, ikkinchisi interferensiya deb yuritilishini bilib oldik, endi ular bilan batafsil to'xtalamiz.

Transferensiya hodisasi o'rganilayotgan tilga ona tili elementlari va ko'nikmalarining ijobiy ta'siri bo'lib, **Interferensiya** ayni omilning o'rganilayotgan til normalarining buzilishiga, xatolarga olib keladigan salbiy ta'siri bilan baholanadi. Bu termin lingvistikada anchadan buyon ishlatilini, ikki tillilik (bilingvizm) hodisalarida so'zlovchi asosiy tilining ayrim grammatik va lug'aviy xususiyatlari u ikkinchi tildan foydalanayotganda talaffuzida, gapidagi so'zlar tartibida, zarur so'zning aniq ekvivalentini topa olmay birinchi tilining elementlarini qo'llashida namoyon bo'ladi. Chet tilini o'rganishda chog'ishtirma tilshunoslikning roli beqiyosdir. Chunki chog'ishtirma tilshunoslik chet tilini talabalarimiz uchun qiyin va oson tomonlarini (interferensiyani) ko'rsatib bera oladi, ya'ni tillararo interferensiyalarni va fatsilitatsiyalarni aniqlashga yordam beradi. Chog'ishtirma tilshunoslikning rivojlanishiga respublikamiz olimlari katta xissa qo'shganlar. Bugungi kunda respublika olimlari qo'shgan xissalarini ochib berishga katta ehtiyoj bor.

Chet tili o'qitish maqsadlari va shart-sharoitlari til materialining hajmi va xarakterini, xususiyatini belgilaydi. Umumiy va xususiy tilshunoslik faktlariga qarab tillararo xildagi interferensiya hodisasi bilan bog'liq bo'lgan qiyinchilik tipologiyasi aniqlanadi hamda o'quv materialini tanlash va tashkil qilish amalga oshiriladi. Bu barcha muammolar majmuasining hal qilinishini tilshunoslik til materialining xarakteriga ega ekanligi, til va nutq, ularning o'zaro munosabati va vazifalari, til kontaktlari haqidagi tushuncha bilan bog'liqdir.

O'quvchi, talaba chet tili o'rganayotganda u ona tilidan, rus tilidan bilim, ko'nikma va malakaga ega bo'ladi. Psixologlar bularni o'quvchi yangi chet tiliga ko'chirishi mumkinli tabiiy holat ekanligini ta'kidlashadi. Yuqorida aytib o'tganimizdek, bu ko'chirish, salbiy va ijobiy bo'lishi mumkin. O'quvchilar ona tili va rus tilidan bo'lgan bilim, malaka va ko'nikmalari yoki shu tillardan bo'lgan tajribalarni ko'chirganda, ular chet tilini o'rgatishda foyda bersa, bu ijobiy ko'chishni transpozitsiya, salbiy ta'sir qilsa, xalal bersa esa uni interferensiya deb baho beramiz.

Ikki tilni bilish «bilingvizm» (ikki tillik) va ikki tilni biluvchi kishi «bilingv» deb ataladi. Bilingv bir tilning qonun-qoidalarini ikkinchi tilga noto'g'ri ravishda ko'chirishi mumkin. Mana shu hodisa «interferensiya» deb ataladi. Interferensiya asosan ona tilining qonun-qoidalarini o'zga tilga ko'chirishda vujudga keladi. Hali yaxshi o'rganilmagan ijobiy ta'sir sifatida shuni aytishimiz

mumkin, ona tilida tarkib topgan qator ko'nikmalar chet tilini o'zlashtirishga ko'chiriladi. Misol uchun, matnini ovoz chiqarib o'qish ko'nikmasini egallash bolalar yoki katta yoshdagilarda chet tilini o'rganayotgan savodli o'quvchilarga nisbatan katta qiyinchilik keltirib chiqaradi. Chet tilini o'zlashtirishda ona tili tizimini bilish, ayniqsa, ona tili o'rganilayotgan tillarda o'xshash hodisalar mavjud bo'lganda, o'quvchilarga yordam beradi. Ana shunday ijobiy ta'sir ko'chirilish deb ataladi, sababi shuki, malaka va ko'nikmalar ona tilidan chet tiliga ko'chiriladi.

Shu bilan birga ona tili chet tilini o'zlashtirishga aks ta'sir ko'rsatishi ham mumkin. Uning mohiyati shundan iboratki, o'quvchi o'z ona tilining odatlangan me'yorini chet tiliga ko'chiradi. O'quvchilar chet tili tovushlarini ona tili tovushlariga o'xshatib talaffuz qiladi. Ona tilidagi nisbatan erkin bo'lgan so'z tartibi me'yorini G'arbiy yevropa tillariga olib kirishini, ona tilidagi o'xshash hodisalarning ma'nolarini chet tili hodisalariga nisbatan noto'g'ri qo'llashini ko'rishimiz mumkin. Tilshunoslikka oid izlanishlar shuni ko'rsatadiki, ikki til tizimining aloqasi davrida uchinchi tizim paydo bo'lib, uning tuzilishi yo'l qo'yilgan xatolar bilan ifodalanadi. Bunday tizim chet tilini o'rganayotgan kishi ongida xosil bo'ladi. Interferensiyaning ko'rsatkichlari bo'lib xatolar xizmat qiladi. Ikki til tizimi kontakti paytida paydo bo'ladigan interferensiya va ko'chirilish hodisalarini hisobga olib, metodikasi o'rganilayotgan chet tilini ona tili bilan taqqoslanishning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda o'quv jarayonini tashkil qilishni ishlab chiqish talab etiladi. Chet til o'qitish metodikasi o'quv jarayonini biz o'qituvchilar shunday tashkil qilishimiz kerakki, ko'chirilish xodisasi keng qo'llanishi va interferensiya xodisasining oldi olinishini ta'minlanishi zarur.

Nutq faoliyatining asosiy til materiali fonetik, grammatik va leksik materiallarni o'z ichiga oladi. Til materiali Ingliz tili darslarida terminologik leksikani o'rgatishda muhim o'rin tutadi. U hamma nutq faoliyatlari uchun asosiy material hisoblanadi. Usiz biz nutq faoliyatini egallay olmaymiz yoki uni amalga oshira olmaymiz.

Til materiallarni o'rgatishda maktab va oliy o'quv yurtlari(universitet institut) sharoitini, materiallarning xususiyatini, metodik tomonini hisobga olishimiz zarur. O'quvchi, talaba nutq faoliyatini egallashi, bajarishi va terminlardan yetarlicha habardor bo'lishi uchun o'rganayotgan xorijiy til(Ingliz tili) leksikasini, grammatikasini, u tilning fonetik tizimi tanlab olinib o'rgatiladi. Tanlash uchun sabablar quydagilardir:

-Til materiallari ko'p. Ularning hammasini o'rgatish qiyin. Xatto maxsus chet tili institutlarida ham ularning hammasini o'rgatib bo'lmaydi.

- Vaqt kam. bu esa chet tilini o'rganayotgan talabalarga fonetik, grammatik, leksik terminlar va ko'nikmalarni o'zlashtirish uchun dars soatlari yetishmasligini bildiradi.

- Metodika ilmiy nuqtai nazaridan ko'p til materialini o'rgatish o'rniga maxsus maqsad bo'yicha tanlagan oz sonli til materiali orqali nutq faoliyatini o'rgatish osondir. Bilamizki, bir necha til materiali orqali nutq faoliyatini o'rgatish mumkin. Lekin, bir nechta til materiali o'rniga qo'llash mumkin bo'lgan bitta til materiali tanlanib, uni nutq faoliyatida ko'proq faollashtirilsa ko'zlangan maqsadga osonroq erishiladi. Natijada nutq faoliyatini o'stirishga vaqt ortadi.

-Til materialini tanlashda faollashtiriladigan nutq faoliyatining turli xususiyatini hisobga olishi zarur. Til materiallarning xususiyatini, ularni faollashtiriladigan nutq faoliyatining turli xususiyatlari hisobga olinib, ular maxsus tamoyillar asosida tanlanadi. Har bir til materiallari o'zining tanlash tamoyillariga ega. Hozirgi kunda lisoniy interferensiya o'ziga xos xususiyatlari va bu haqida til sohibi tafakkurida turli tizimdagi tillarning xarakatlanish mexanizmlari to'g'risida olimlar tomonidan har xil fikrlar yuritilishi sababli ushbu hodisa tilshunoslikning dolzarb muommalarining biri hisoblanadi.

Interferensiya atamasi tilshunoslik ilmiga Praga tilshunoslik to'garagi vakillari tomonidan kiritilgan. [M.Yusupov, 147-b.]. Bu lisoniy hodisani yuzaga kelishi haqida fikrlar turlichadir, ammo interferensiyani tillar munosabatidagi salbiy ta'sirlar deb tushunish keng tarqalgan. Interferensiya til tizimining hamma sathlarida ro'y beradi, ya'ni tilning har bir sathida uning fonetik, leksik, grammatik va stilistik xususiyatlariga bog'liq bo'ladi, shu tufayli u fonetik interferensiya, leksik interferensiya va boshqa turlariga ajraladi. U. Vaynrayx interferensiyani - ikki tilning o'zaro aloqaga kirishuv jarayonidagi til meyorlaridan chekinishi"- deya talqin qiladi [U.Vaynrayx, 1979, 22-6.].

Til materiallari to'qnashuvidan kelib chiqadigan salbiy ta'sirni, interferensiyani hisobga olib professor J. Bo'ronov 3 xil interferensiyani mavjudligini ko'rsatdi.

1. Fonetik interferensiya.

2. Grammatik interferensiya.

3. Leksik interferensiya.

Boshqa adabiyotlarda interferensiyani quyidagi turlari uchraydi: **Lingvomadaniy interferensiya, Madaniyatlararo interferensiya** (J.Jalolov, 2016)

Til - juda serqirra, ko'p tomonli hodisa. Uning har bir qirrasini, tomoni alohida bir metod bilan tadqiq etiladi, o'rganiladi. Shunga ko'ra tilshunoslikda tilning taraqqiyot va o'zgarishlarini o'rganadigan tarixiy lingvistik metodlar (diaxronik lingvistik metodlar), uning nisbatan turg'un, barqaror (sinxronik) holatini tasvirlovchi sinxronik tavsif metodlari, turli tillar orasidagi o'xshashlik va farqlarni o'rganuvchi qiyosiy (tipologik) tadqiq metodlari, tillar orasida qarindoshlik (bir tildan bir necha tillarning kelib chiqishi) masalalari va tomonlarini o'rganuvchi genealogik lingvistik tadqiq metodi, ikki va undan ortiq tillarning qorishuvi natijasida yangi bir tilning paydo bo'lishini o'rganuvchi lingvistik chatishuv (interferensiya) metodlari, til hodisalari va birliklarining xilma-xil tajriba-sinov uskunalarini vositasida tadqiq qiluvga moslashtirilgan eksperimental lingvistik tadqiq metodlari kabi o'nlab tadqiq usullari va shularga muvofiq ravishda tilshunoslik yo'nalishlari – tarixiy tilshunoslik, tavsifiy tilshunoslik, qiyosiy tilshunoslik, eksperimental tilshunoslik, tipologik tilshunoslik v.h. yonma-yon yashab, bir-birini to'ldirib kelmoqda.

O'zga til ta'siri to tillar interferensiyasi sodir bo'lib, ikki tildan yangi bir uchinchi tilning har ikkala oldingi tildan farqlanuvchi yangi bir tizimning shakllanmagunicha tizimiy munosabatlarning ichiga suqilib tizimni yorib kira olmaydi. Shuning uchun ham o'zga tillardan o'zlashgan fonemalar masalasiga ham ehtiyotlik bilan yondashish kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Baker, M. (2018). In Other Words: A Coursebook on Translation. Routledge.
2. Newmark, P. (1988). A Textbook of Translation. Prentice Hall.
3. Wilkins, D. A. (1972). Linguistics in Language Teaching. London: Edward Arnold.
4. Sharipov, S. (2020). Tilshunoslikda interferensiya hodisasi va uning oqibatlari. Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti.
5. Qosimov, A. (2018). O'zbek tilining terminologik bazasini shakllantirish masalalari. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.
6. Xo'jayev, I. (2021). Tarjimashunoslik asoslari va interferensiya muammolari. Samarqand: SamDU nashriyoti.

7. Klaus, B. & Hoffmann, L. (1998). Fachsprachen: Ein internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft. De Gruyter Mouton.
8. Nida, E. A. (1964). Toward a Science of Translating. Brill.